

**BOSHLANG'ICH SINIF O'QITUVCHILARINING KASBIY
KOMPETENSIYALARINI BOSHQARISH VA RIVOJLANTIRISH****Nurullayeva Ugulxon Ergashboyevna***Turan International University "Gumanitar fanlar va pedagogika" kafedrası
o'qituvchisi, Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)**E-mail: nurullayeva_ugulxon@gmail.com***Turgunova Sarvinoz Botirali qizi***Turan International University, S.BT-22-07 guruh talabasi*

Annotatsiya. Mazkur maqolada boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini boshqarish va rivojlantirishning zamonaviy pedagogik mexanizmlari tadqiq etilgan. Boshlang'ich ta'lim bosqichida o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi nafaqat pedagogik bilim va metodik mahorat, balki raqamli texnologiyalardan foydalanish, o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish, kommunikativ hamkorlikni yo'lga qo'yish, kreativ fikrlash va pedagogik vaziyatlarda mustaqil qaror qabul qilish qobiliyatlarini ham qamrab oladi. Tadqiqotda o'qituvchilarning kompetensiyalarini rivojlantirishda diagnostik yondashuv, individual rivojlanish dasturlari, mentorlik, pedagogik hamkorlik, raqamli ta'lim vositalari, refleksiv faoliyat va monitoring mexanizmlarining o'rni yoritilgan. Shuningdek, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini boshqarishning "diagnostika – rejalashtirish – rivojlantirish – amaliyot – monitoring – baholash – korreksiya" modeli taklif etilgan. Tadqiqot natijalari o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini tizimli boshqarish boshlang'ich ta'lim sifatini oshirishga xizmat qilishini ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: boshlang'ich ta'lim, o'qituvchi, kasbiy kompetensiya, kasbiy rivojlanish, pedagogik boshqaruv, mentorlik, raqamli kompetensiya, monitoring.

Аннотация. В данной статье исследуются современные педагогические механизмы управления и развития профессиональных компетенций учителей начальных классов. На этапе начального образования профессиональная компетентность учителя включает в себя не только педагогические знания и методические умения, но и умение использовать цифровые технологии, учитывать индивидуальные особенности учащихся, налаживать коммуникативное сотрудничество, творческое мышление и самостоятельное принятие решений в педагогических ситуациях. В исследовании выделена роль диагностического подхода, индивидуальных программ развития, наставничества, педагогического сотрудничества, цифровых образовательных инструментов, рефлексивной деятельности и механизмов мониторинга в развитии компетенций учителей. Также предложена модель управления профессиональной компетентностью учителей начальных классов

«диагностика – планирование – развитие – практика – мониторинг – оценка – коррекция». Результаты исследования показывают, что системное управление профессиональным развитием учителей способствует повышению качества начального образования.

Ключевые слова: начальное образование, педагог, профессиональная компетентность, повышение квалификации, педагогический менеджмент, наставничество, цифровая компетентность, мониторинг.

Abstract. *This article examines modern pedagogical mechanisms for managing and developing the professional competencies of primary school teachers. At the primary education stage, a teacher's professional competence encompasses not only pedagogical knowledge and methodological skills but also the ability to use digital technologies, consider students' individual characteristics, establish communicative collaboration, think creatively, and make independent decisions in pedagogical situations. The study highlights the roles of diagnostic approaches, individual development programs, mentoring, pedagogical collaboration, digital educational tools, reflective practice, and monitoring mechanisms in developing teachers' competencies. Additionally, a model for managing primary school teachers' professional competencies—comprising the stages of "diagnosis – planning – development – practice – monitoring – evaluation – correction"—is proposed. The research findings indicate that the systematic management of teachers' professional development contributes to enhancing the quality of primary education.*

Keywords: *primary education, teacher, professional competence, professional development, pedagogical management, mentoring, digital competence, monitoring.*

Kirish. Bugungi kunda ta'lim tizimida yuz berayotgan transformatsion jarayonlar o'qituvchining kasbiy faoliyatiga qo'yiladigan talablarning muntazam ravishda yangilanib borishini taqozo etmoqda. Ayniqsa, boshlang'ich ta'lim bosqichida o'qituvchi nafaqat bilim beruvchi, balki o'quvchining shaxsiy, intellektual, ijtimoiy va ijodiy rivojlanishini boshqaruvchi pedagogik subyekt sifatida faoliyat yuritadi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini shakllantirish va rivojlantirish masalasi ta'lim sifatini ta'minlashning muhim omillaridan biri hisoblanadi. Kasbiy kompetensiya tushunchasi o'qituvchining o'z kasbiy vazifalarini samarali bajarishi uchun zarur bo'lgan bilim, ko'nikma, malaka, tajriba, qadriyat va shaxsiy sifatlarning integratsiyasini anglatadi. Zamonaviy o'qituvchi pedagogik texnologiyalarni bilish bilan birga, o'quvchilarning individual ta'lim ehtiyojlarini aniqlashi, zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishi, ta'lim natijalarini tahlil qilishi va o'z pedagogik faoliyatini refleksiv tarzda takomillashtirishi zarur.

OECDning TALIS tadqiqotlari o'qituvchilik kasbining professional rivojlanishida bilim va ko'nikmalar, hamkorlik madaniyati, kasbiy mustaqillik, uzluksiz malaka

oshirish va pedagogik faoliyatga qayta aloqa berish kabi omillar muhim ekanini ko'rsatadi [1]. Xususan, OECD ma'lumotlarida o'qituvchilarning hamkasblar bilan hamkorlik qilishi, o'quvchilar rivojlanishini muhokama qilishi va tajriba almashishi ularning professional faoliyati bilan bog'liq muhim jarayonlar sifatida ko'rsatilgan [2]. Boshlang'ich sinf o'qituvchisi faoliyatining o'ziga xosligi shundaki, u bir vaqtning o'zida bir nechta fan yo'nalishlarini integratsiyalash, kichik yoshdagi bolalarning psixologik xususiyatlarini hisobga olish, o'quv motivatsiyasini shakllantirish, ota-onalar bilan hamkorlik qilish va sinf jamoasini boshqarish kabi vazifalarni amalga oshiradi. Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish faqat malaka oshirish kurslari bilan cheklanmasligi, balki uzluksiz va tizimli boshqaruv jarayoniga aylantirilishi lozim.

Adabiyotlar tahlili. O'qituvchilarning kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi pedagogika va ta'lim menejmentining muhim yo'nalishlaridan biridir. Zamonaviy ilmiy adabiyotlarda kompetensiya o'qituvchining bilim va ko'nikmalarini amaliy vaziyatlarda samarali qo'llay olish qobiliyati bilan bog'lanadi. Shulman tomonidan ilgari surilgan pedagogik mazmuniy bilim konsepsiyasida o'qituvchi faqat fan mazmunini bilishi emas, balki ushbu mazmunni o'quvchilarga samarali yetkazish metodlarini ham egallashi zarurligi ta'kidlangan [3]. Mazkur yondashuv boshlang'ich sinf o'qituvchilari uchun alohida ahamiyatga ega, chunki boshlang'ich ta'limda murakkab tushunchalarni bolalarning yosh xususiyatlariga mos ravishda soddalashtirib va ko'rgazmali tarzda tushuntirish talab etiladi. D. H. Hargreaves va M. Fullan o'qituvchilarning professional kapitalini rivojlantirishda bilim, hamkorlik va ijtimoiy munosabatlarning ahamiyatini ko'rsatgan [4]. Ularning yondashuvida o'qituvchining kasbiy rivojlanishi individual faoliyat bilan cheklanmay, professional hamjamiyat doirasidagi hamkorlik bilan bog'liq.

OECD TALIS tadqiqotlarida esa o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishi uzluksiz ta'lim, hamkasblar bilan hamkorlik, pedagogik fikr-mulohaza va maktabdagi professional muhit bilan bog'liq holda tahlil qilingan [1; 2]. 2024-yilgi TALIS natijalarida o'qituvchilarning hamkorlikdagi faoliyati kengaygani, hamkasblar bilan muntazam professional muloqot esa o'qituvchilarning dars maqsadlariga erishishi va o'z kasbiy samaradorligini his etishi bilan bog'liqligi qayd etilgan [5]. Shuningdek, zamonaviy tadqiqotlarda raqamli kompetensiya o'qituvchining kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismi sifatida qaralmoqda. Raqamli texnologiyalar o'quv materiallarini yaratish, ta'lim jarayonini individuallashtirish, o'quvchilarning natijalarini monitoring qilish va pedagogik hamkorlikni rivojlantirish imkonini beradi. Demak, adabiyotlar tahlili shuni ko'rsatadiki, o'qituvchining kasbiy kompetensiyasini rivojlantirish quyidagi o'zaro bog'liq yo'nalishlarni qamrab oladi: pedagogik-metodik bilimlar, psixologik-pedagogik kompetensiya, kommunikativ kompetensiya, raqamli kompetensiya, baholash kompetensiyasi, kreativ kompetensiya va refleksiv kompetensiya.

Tadqiqot metodologiyasi. Tadqiqotda tizimli, kompetensiyaviy, shaxsga yo'naltirilgan, faoliyatga asoslangan va refleksiv yondashuvlardan foydalanildi. Tadqiqot metodlari sifatida ilmiy-pedagogik adabiyotlarni tahlil qilish, qiyosiy tahlil, pedagogik kuzatuv, kompetensiyalarni diagnostika qilish, modellash va umumlashtirish metodlaridan foydalanish mumkin. Tadqiqotning asosiy maqsadi boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini boshqarish va rivojlantirishning samarali mexanizmlarini aniqlash hamda ularning kasbiy o'sishini ta'minlovchi pedagogik modelni ishlab chiqishdan iborat.

Tadqiqot jarayonida kasbiy kompetensiyalar quyidagi mezonlar asosida ko'rib chiqildi:

1. pedagogik-metodik kompetensiya;
2. psixologik-pedagogik kompetensiya;
3. kommunikativ kompetensiya;
4. raqamli kompetensiya;
5. baholash-diagnostik kompetensiya;
6. kreativ kompetensiya;
7. refleksiv kompetensiya;
8. tashkiliy-boshqaruv kompetensiyasi.

Tadqiqot natijalari va muhokama. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini boshqarish va rivojlantirish masalasini o'rganish jarayonida kasbiy kompetensiyaning tarkibiy qismlari, ularni diagnostika qilish mezonlari hamda rivojlantirishning boshqaruv mexanizmlari tizimli ravishda tahlil qilindi. Tadqiqot natijalari o'qituvchining kasbiy kompetensiyasi alohida ko'nikmalar yig'indisi emas, balki pedagogik bilim, amaliy tajriba, kommunikativ qobiliyat, raqamli savodxonlik, diagnostik faoliyat, kreativlik va refleksiv yondashuvning o'zaro integratsiyasi asosida shakllanishini ko'rsatdi. Tahlil natijalariga ko'ra, boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishni boshqarishda, avvalo, mavjud kompetensiya darajasini aniqlash, rivojlanish ehtiyojlarini belgilash va individual kasbiy rivojlanish strategiyasini ishlab chiqish muhim hisoblanadi. Mazkur yondashuv o'qituvchining real kasbiy ehtiyojlariga mos rivojlanish mexanizmlarini tanlash imkonini beradi.

Kasbiy kompetensiyalarning tarkibiy tuzilmasi. Tadqiqot davomida boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi sakkizta asosiy komponent asosida tizimlashtirildi. Ularning mazmuni va pedagogik faoliyatdagi namoyon bo'lish shakllari 1-jadvalda keltirilgan.

1-jadval. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetensiya komponentlari

Kompetensiya komponenti	Asosiy mazmuni	Pedagogik faoliyatdagi namoyon bo'lishi
-------------------------	----------------	---

Pedagogik- metodik	Ta'lim metodlari, texnologiyalari va didaktik tamoyillarni bilish	Darsni maqsadli va samarali tashkil etish
Psixologik- pedagogik	O'quvchilarning yosh va individual xususiyatlarini bilish	Individual yondashuvni amalga oshirish
Kommunikativ	Samarali pedagogik muloqot	O'quvchi, ota-ona va hamkasblar bilan hamkorlik
Raqamli	Raqamli texnologiya va platformalardan foydalanish	Elektron resurslar va interaktiv vositalardan foydalanish
Diagnostik- baholash	O'quvchilar natijalarini aniqlash va tahlil qilish	Formativ va summativ baholash
Kreativ	Yangi pedagogik g'oyalarni ishlab chiqish	Muammoli, ijodiy va loyihaviy topshiriqlar
Refleksiv	O'z pedagogik faoliyatini tahlil qilish	O'z-o'zini baholash va kasbiy takomillashuv
Tashkiliy- boshqaruv	Ta'lim jarayonini rejalashtirish va boshqarish	Sinf va o'quv faoliyatini samarali tashkil etish

Jadvaldan ko'rinib turibdiki, kasbiy kompetensiyaning har bir komponenti alohida vazifani bajarsa-da, ularning samaradorligi o'zaro integratsiyaga bog'liq. Masalan, o'qituvchining raqamli vositalardan foydalanish ko'nikmasi yuqori bo'lishi mumkin, biroq undan pedagogik maqsadga muvofiq foydalanish metodik kompetensiya bilan bog'liq. Xuddi shuningdek, baholash vositalaridan foydalanish ko'nikmasi o'quvchilarning individual xususiyatlarini hisobga olish bilan uyg'unlashgandagina diagnostik ahamiyat kasb etadi. Shu sababli boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini boshqarishda faqat bitta kompetensiyani rivojlantirishga emas, balki kompetensiyalar tizimini kompleks rivojlantirishga ustuvor ahamiyat berish zarur.

2-jadval. Kasbiy kompetensiyalarni baholash darajalari

Daraja	Tavsifi	Asosiy belgilar
Boshlang'ich	Kompetensiyalar yetarli darajada shakllanmagan	Metodlarni qo'llashda tashqi yordamga ehtiyoj
Rivojlanayotgan	Asosiy kompetensiyalar mavjud, biroq barqaror emas	Ayrim innovatsion metodlarni mustaqil qo'llash
Yetarli	Kompetensiyalar amaliy faoliyatda barqaror namoyon bo'ladi	Darsni mustaqil va maqsadli tashkil etish

Yuqori	Kompetensiyalar ijodiy va tizimli namoyon bo'ladi	Innovatsiya yaratish, mentorlik va tajriba almashish
--------	---	--

Ushbu mezonlar o'qituvchilarni "yaxshi" yoki "yomon" deb ajratish uchun emas, balki ularning kasbiy rivojlanish ehtiyojlarini aniqlash uchun xizmat qilishi lozim. Bunday yondashuv kompetensiyalar monitoringining rivojlantiruvchi funksiyasini kuchaytiradi.

Kasbiy rivojlanish mexanizmlarining samaradorligi. Tadqiqotning nazariy-metodik tahlili asosida boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda quyidagi mexanizmlarning o'zaro bog'liqligi aniqlandi:

diagnostika → individual rejalashtirish → malaka oshirish → mentorlik → pedagogik amaliyot → monitoring → refleksiya → korreksiya.

Mazkur ketma-ketlikning asosiy afzalligi shundaki, u kasbiy rivojlanishni uzluksiz sikl sifatida tashkil etadi. OECDning TALIS tadqiqotlarida ham o'qituvchilarning professional rivojlanishi hamkorlik, kasbiy ta'lim va maktabdagi professional muhit bilan chambarchas bog'liq ekani ko'rsatiladi [1; 2]. O'qituvchilar o'rtasidagi professional hamkorlik dars materiallarini almashish, o'quvchilar rivojlanishini muhokama qilish, darslarni kuzatish va birgalikda dars rejalashtirish kabi shakllarda amalga oshirilishi mumkin [2]. Shu nuqtayi nazardan, boshlang'ich ta'lim muassasasida o'qituvchilarning kasbiy rivojlanishini faqat individual malaka oshirish faoliyati sifatida emas, balki maktabning umumiy professional rivojlanish tizimi sifatida tashkil etish maqsadga muvofiq.

Raqamli kompetensiyaning rivojlanishidagi o'zgarishlar. Zamonaviy boshlang'ich ta'lim sharoitida raqamli kompetensiya o'qituvchining kasbiy kompetensiyalar tizimida alohida o'rin egallaydi. Raqamli texnologiyalar o'qituvchiga o'quv materiallarini diversifikatsiya qilish, individual ta'limni tashkil etish, o'quvchilar natijalarini monitoring qilish va ota-onalar bilan kommunikatsiyani takomillashtirish imkonini beradi.

Bunda o'qituvchi texnologiyani shunchaki texnik vosita sifatida emas, balki pedagogik muammoni hal etish vositasi sifatida ko'rishi zarur. DigCompEdu konsepsiyasida ham pedagoglarning raqamli kompetensiyasi professional faoliyat, raqamli resurslardan foydalanish, raqamli pedagogika, baholash, o'quvchilarni qo'llab-quvvatlash va o'quvchilarning raqamli kompetensiyasini rivojlantirish kabi yo'nalishlar bilan bog'lanadi [6]. Olingan nazariy natijalar Shulman tomonidan ilgari surilgan pedagogik mazmuniy bilim konsepsiyasi bilan hamohangdir. Shulman o'qituvchi kompetensiyasini faqat fan bo'yicha bilim bilan chegaralamasdan, mazkur bilimni o'quvchilarga samarali yetkazish qobiliyati bilan bog'laydi [3]. Boshlang'ich ta'limda ushbu jihat ayniqsa muhim, chunki kichik yoshdagi o'quvchilarga murakkab tushunchalarni sodda, ko'rgazmali va faoliyatga asoslangan usullarda tushuntirish talab qilinadi. Hargreaves va Fullan tomonidan ishlab chiqilgan professional kapital

konsepsiyasida ham o'qituvchining kasbiy salohiyati individual bilim va tajriba bilan bir qatorda professional hamkorlik va ijtimoiy kapital bilan bog'lanadi [4]. Ushbu nazariy qarashlar boshlang'ich ta'lim muassasalarida metodik hamkorlik va professional o'rganish guruhlarini tashkil etish zarurligini asoslaydi. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishning eng muhim shartlaridan biri uzluksizlikdir. Bir martalik seminar yoki malaka oshirish kursi o'qituvchining barcha kasbiy ehtiyojlarini qamrab olishi qiyin. Shu sababli kasbiy rivojlanish "bir martalik tadbir" emas, balki "uzluksiz boshqaruv sikli" sifatida qaralishi lozim. Bunda maktab rahbariyatining roli ham o'zgaradi. Rahbar faqat nazorat qiluvchi subyekt emas, balki pedagoglarning kasbiy rivojlanishi uchun sharoit yaratuvchi, metodik hamkorlikni tashkil etuvchi va individual rivojlanish jarayonlarini muvofiqlashtiruvchi boshqaruv subyeksi sifatida faoliyat yuritishi zarur. Shuningdek, kasbiy kompetensiyalarni rivojlantirishda o'qituvchining o'z-o'zini rivojlantirish motivatsiyasi ham muhim omil hisoblanadi. Tashqi nazoratga asoslangan modeldan farqli ravishda refleksiv model o'qituvchining o'z faoliyatini mustaqil tahlil qilishi va o'z kasbiy rivojlanish yo'nalishini belgilashiga imkon beradi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirishda tizimli boshqaruv, individual yondashuv, mentorlik, professional hamkorlik, raqamli kompetensiya va refleksiyaning o'zaro integratsiyasi muhimligini ko'rsatadi. Mazkur komponentlarning uyg'unligi o'qituvchining kasbiy salohiyatini rivojlantirish bilan bir qatorda, boshlang'ich ta'lim jarayonining sifat va samaradorligini oshirish uchun ham metodik asos bo'lib xizmat qiladi.

Xulosa. Boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy kompetensiyalarini boshqarish va rivojlantirish zamonaviy ta'lim sifatini ta'minlashning muhim shartlaridan biridir. Tadqiqot natijalari shuni ko'rsatadiki, o'qituvchi kompetensiyasini rivojlantirish faqat malaka oshirish kurslari bilan cheklanmasdan, uzluksiz diagnostika, individual rejalashtirish, mentorlik, pedagogik hamkorlik, amaliy faoliyat, monitoring va refleksiya jarayonlarini o'z ichiga olgan tizimli mexanizm asosida tashkil etilishi lozim. Boshlang'ich sinf o'qituvchisining kasbiy kompetensiyasi pedagogik-metodik, psixologik-pedagogik, kommunikativ, raqamli, diagnostik-baholash, kreativ, refleksiv va tashkiliy-boshqaruv komponentlarining integratsiyasidan tashkil topadi. Ushbu komponentlarning o'zaro uyg'un rivojlanishi o'qituvchining kasbiy faoliyat samaradorligini oshirishga xizmat qiladi. Tadqiqot asosida taklif etilgan "diagnostika – maqsad – rejalashtirish – rivojlantirish – amaliyot – monitoring – refleksiya – korreksiya" modeli boshlang'ich sinf o'qituvchilarining kasbiy rivojlanishini tizimli boshqarish imkonini beradi. Ayniqsa, mentorlik, metodik hamjamiyatlar, hamkasblar bilan hamkorlik, raqamli texnologiyalar va individual rivojlanish dasturlarini uyg'unlashtirish o'qituvchining zamonaviy kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish uchun muhim shart hisoblanadi. Shunday qilib, boshlang'ich ta'lim sifatini oshirish strategiyasida o'qituvchi natijalari bilan bir qatorda o'qituvchining kasbiy rivojlanish

dinamikasini ham muntazam monitoring qilish, tahlil etish va boshqarish zarur. Bunday yondashuv pedagogik kadrlarning kasbiy salohiyatini oshirish bilan birga, ta'lim muassasasida uzluksiz kasbiy rivojlanish madaniyatini shakllantirishga xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. OECD. TALIS 2018 Results (Volume I): Teachers and School Leaders as Lifelong Learners. Paris: OECD Publishing, 2019. – 220 p.
2. OECD. TALIS 2018 Results (Volume II): Teachers and School Leaders as Valued Professionals. Paris: OECD Publishing, 2020.
3. Shulman L.S. Those Who Understand: Knowledge Growth in Teaching // Educational Researcher. – 1986. – Vol. 15, No. 2. – P. 4–14.
4. Hargreaves A., Fullan M. Professional Capital: Transforming Teaching in Every School. – New York: Teachers College Press, 2012.
5. OECD. Results from TALIS 2024: Professional Relationships in School Communities. Paris: OECD Publishing, 2025.
6. OECD. Teaching and Learning International Survey (TALIS) 2024 Conceptual Framework. Paris: OECD Publishing, 2025.
7. Darling-Hammond L., Hyler M.E., Gardner M. Effective Teacher Professional Development. – Palo Alto: Learning Policy Institute, 2017.
8. Hattie J. Visible Learning for Teachers: Maximizing Impact on Learning. – London: Routledge, 2012.
9. Fullan M. The New Meaning of Educational Change. – New York: Teachers College Press, 2007.
10. Guskey T.R. Professional Development and Teacher Change // Teachers and Teaching: Theory and Practice. – 2002. – Vol. 8, No. 3. – P. 381–391.